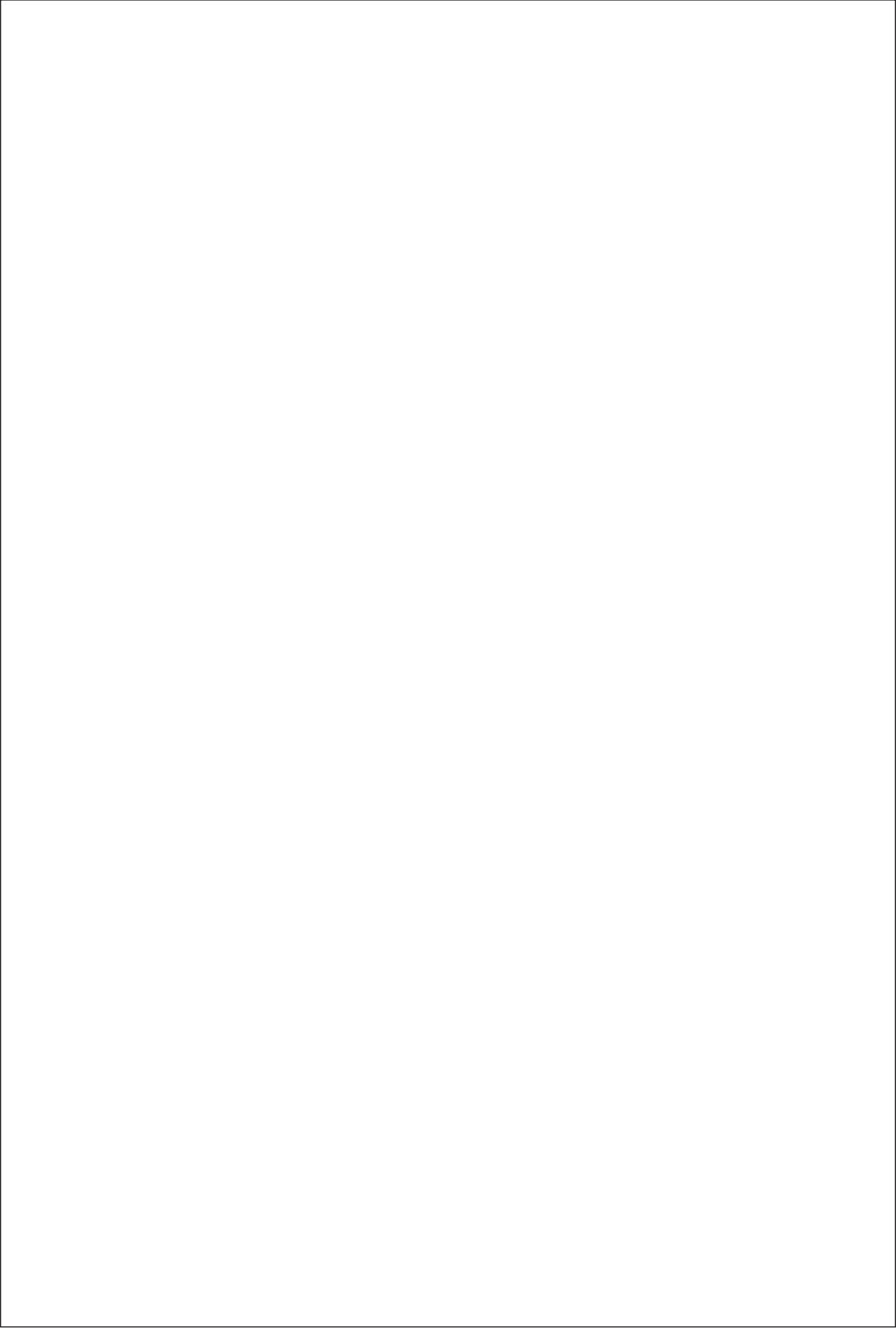

**WAARNEMEND
BEHANDELEN VANUIT
EEN SENSOMOTORISCH
PERSPECTIEF**

WAARNEMEND

BEHANDELEN

De visie van Gerard Worm op het menselijk bewegen

VANUIT EEN

SENSOMOTORISCH

Mirjam Müskens

PERSPECTIEF

© 20/10 Uitgevers, Grou 2022

Redactionele begeleiding: Nel van Beelen redactie & tekst, Amsterdam
Vormgeving: Coco Bookmedia, Amersfoort
Druk: Bal Media Print Management B.V., Schiedam

20/10 Uitgevers ontwikkelt professionele en educatieve informatieproducten voor professionals en studenten in de gezondheidszorg en de sector sport, bewegen en gezondheid.

info@2010uitgevers.nl | www.2010uitgevers.nl

20/10 Uitgevers is een multimedia-uitgeverij. Veel uitgaven zijn online verrijkt met beeld, geluid of aanvullende gegevens. Meer informatie: www.2010uitgevers.nl/uitgaven.

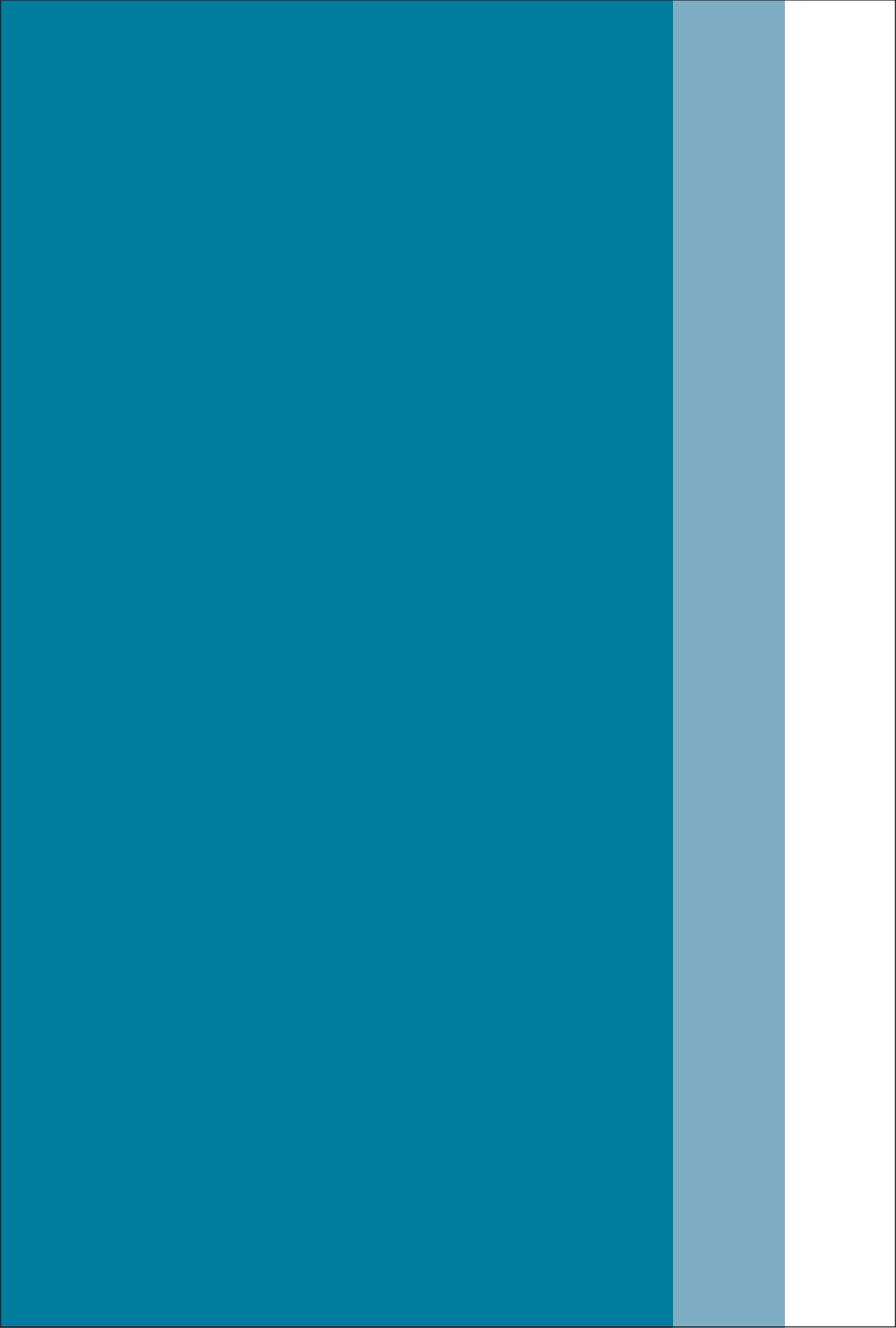
Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) van deze uitgave ten behoeve van commerciële doeleinden dient men zich te wenden tot de uitgever.

ISBN 978 94 90951 791
NUR 892, 894

**'IEDER MENS HEEFT ZO
Z'N EIGEN LOOPJE'**

Gerard Worm

VOORWOORD

Als fysiotherapeut opgeleid worden in de jaren zeventig van de vorige eeuw was een avontuur. Er waren ongeveer negentien opleidingen die onder het ministerie van Volksgezondheid vielen. Het was duidelijk in welke vakken je een staatsexamen moest doen, maar een heldere opleidingsstructuur bestond niet. Iedere collega die, zoals ik, opgeleid is in die tijd weet dat het vak bestond uit strakke dogma's: Bobath, Vojta, Petö, het Klappse kruipen en de oefentherapie gebaseerd op de principes van de methode-Janda. Wat opkwam was de fysiotechniek met de UKG (ultrakortegolf), ultrageluid, interferentie en de behandelingen met faradische stroom. Kinderen met spasticiteit lagen uren op hun buik, met zandzakken op hun billen, om flectiecontracturen tegen te gaan. Er werd niet gemeten of het werkte; er werd gesteld dat het logisch was dat het werkte. Natuurlijk waren er theoretische modellen die dienden als verklaring voor de benadering. Deze modellen klonken logisch, maar waren eigenlijk niet getoetst aan de werkelijkheid. Mensen werden behandeld met technische handgrepen of met warmte, koude of stroom. Mensen werden letterlijk behandeld: in veel praktijken lag de patiënt al klaar op de tafel als de therapeut arriveerde. Het verdienmodel werd bepaald door het optellen van zo veel mogelijk verrichtingen! In die tijdsgeschiedenis kwam Gerard Worm met een ander verhaal. Hij maakte indruk op mij en vele anderen. Hij benaderde het

vak vanuit een filosofisch en holistisch perspectief. Hij maakte helder hoe de fysiotherapie de grote invloed van Descartes op het scheiden van lichaam en geest volgde. Gerard verzette zich daartegen, mede gestimuleerd en geïnspireerd door de fenomenologische stromingen binnen de neuropsychologie in Nijmegen. Hij voelde zich gehoord in die omgeving, waar veel ruimte was voor multidisciplinaire beschouwingen. De fenomenologie gaat uit van een directe en intuïtieve ervaringen. Dat sluit aan op de kernboodschap van Gerard Worm: de waarneming staat centraal in het vak van de fysiotherapie. Ga op zoek naar de intenties van de patiënt die je hulp vraagt, hoe denkt hij en wat ervaart hij en welk deel maakt hij uit van zijn omgeving.

Gerard koppelde in de praktijk zijn waarnemingen aan het 'zijn' en het menselijk brein. Deze manier van denken is dus helemaal tegengesteld aan het hypothetico-deductief denken. Zijn manier van denken mondt uit in verhalende beschrijvingen en koppelt waarneming aan handeling. Gerard Worm was een waarnemer bij uitstek en zijn ervaringen waren boeiende beschrijvingen van wat hij bij patiënten waarnam. In zijn waarnemingen was hij sterk beïnvloed door de ideeën van Pierre Mesker (o.a. Mesker, 1978), die zeer geïnteresseerd was in de wijze waarop sensorische waarnemingen en omgevingsinvloeden gekoppeld werden aan het handelen. Mesker legde daarbij sterk het accent op het ontwikkelen van symmetrie.

De colleges en lessen van Gerard waren boeiende voorstellingen en ik heb hem weleens de 'Toon Hermans' van de fysiotherapie genoemd. Helaas leek hij weliswaar in zijn presentaties op Toon, maar heeft hij die niet gevolgd in het schriftelijk vastleggen van zijn erfgoed. Op Gerards begrafenis sprak ik zijn kleinzoon, die treffend vertelde hoe zijn opa ook hem geholpen had nadat hij maanden niet meer op zijn benen kon staan. Alleen zijn opa, Gerard Worm, was in staat geweest hem het geloof in eigen kunnen terug te geven! Gerard deed dat door hem bewegingen uit te laten voeren

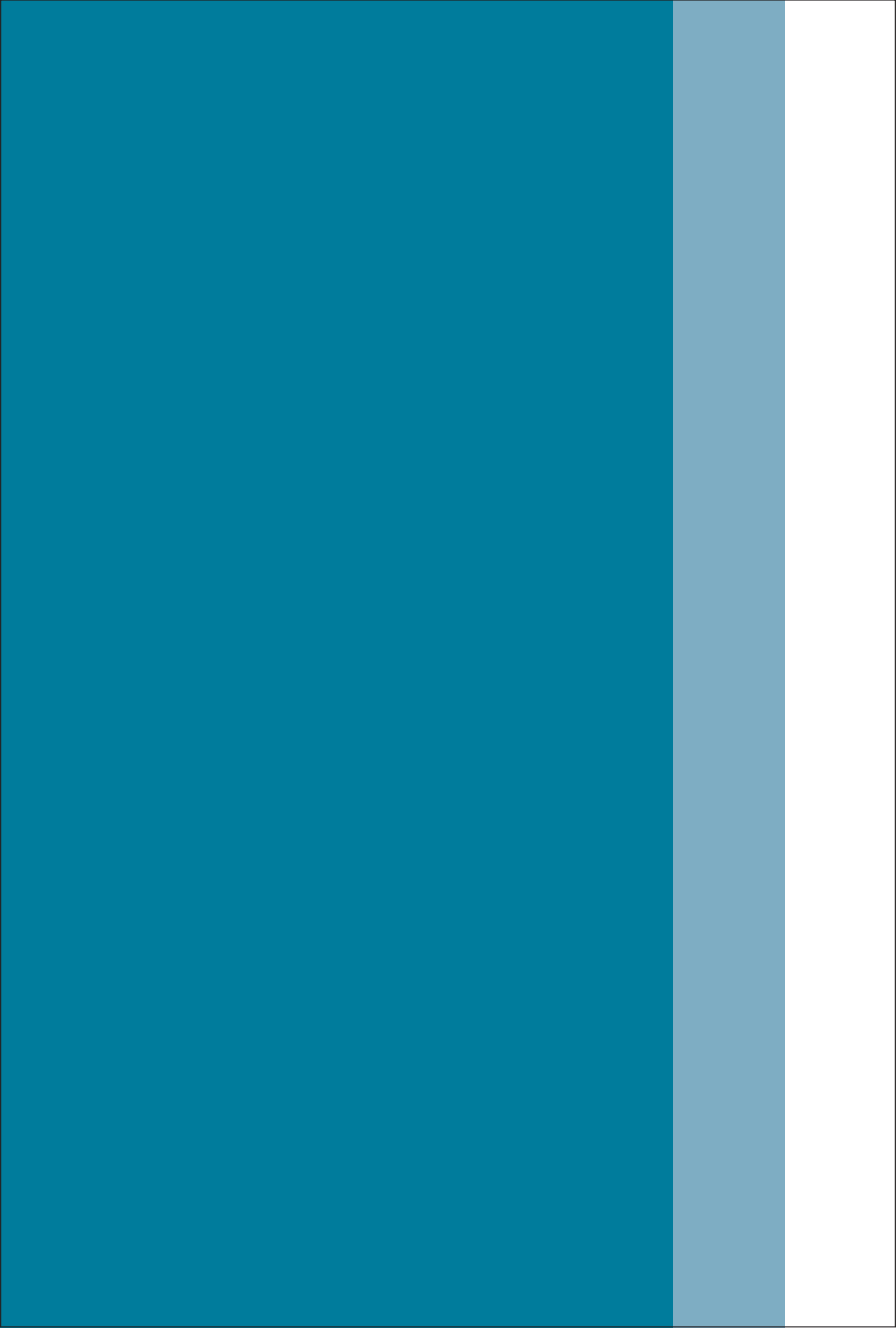
die ver van de probleemhandeling afstonden, maar hem wel het vertrouwen gaven in het eigen kunnen.

Als je op internet op zijn naam zoekt, zie je dat een enorm veel collega's op hun website vermelden dat ze opgeleid zijn door Gerard Worm in de sensomotorische behandeling en zij maken hier trots reclame mee. Wat Gerard ons gaf was geen kookboek, maar een waardevolle zienswijze.

Voor mijzelf geldt: Gerard heeft ook mij gevormd in mijn zoektocht naar de onderliggende aspecten van motorisch leren. Welke rol speelt sensorische input in het plannen en uitvoeren van bewegingen? Wat is het verschil tussen impliciet en expliciet leren? Wat is de meerwaarde van de therapeut-patiënt-interactie in een persoonsgerichte en contextspecifieke aanpak? Dit was een uitdaging binnen het strakke keurslijf van het wetenschappelijke regime en het causale denken. Ook ik denk dat waarnemend behandelen de kern van het vak fysiotherapie is. Zoals het hoort bij een charismatisch grondlegger als Gerard Worm: het verhaal is niet af maar begint pas.

Ik ben blij dat iemand de moeite heeft genomen Gerards verhaal vast te leggen, om niet te vergeten waar we vandaan komen.

Em. prof. dr. Ria Nijhuis-van der Sanden
Januari 2022

INHOUD

Voorwoord	7
Biografie Gerard Worm	13
Inleiding	17
Casus mevrouw P.	23
1 Het individu en zijn omgeving: een dialoog	29
2 Het brein als instrument	37
3 Symmetrie, asymmetrie en richtingspecificiteit	49
4 Context als uitdaging	57
5 Categorieën van bewegen	63
6 Staan en gaan	69
7 Uitgangspunten volgens Worm	77
8 Fasen in de behandeling	85
9 Casuïstiek	95
Gebruikte literatuur	115
<i>Bijlage 1</i> Het Deep-Blue-systeem versus het Kasparov-systeem	117
<i>Bijlage 2</i> Opbouw in beweging	119

BIOGRAFIE GERARD WORM

Gerard Worm (1933-2019) werd geboren in Alkmaar en bracht zijn jeugd door in Bergen aan Zee. Na zijn hbs-opleiding startte hij zijn opleiding Heilgymnastiek en Massage bij B. Leffelaar in Amsterdam, die hij in 1958 voltooide. Twee jaar later rondde hij ook de opleiding Fysio techniek af. In Utrecht volgde hij een Staf- en Kaderopleiding (management) die hij in 1977 afsloot.

Als net afgestudeerde fysiotherapeut stapte hij in 1958 de neurologische kliniek binnen van het St. Radboud Ziekenhuis in Nijmegen, die onder leiding stond van professor Prick. In deze periode leerde hij Trudie Braam kennen, die naast haar opleiding tot fysiotherapeute werkzaam was als secretaresse van Prick. Trudie was de liefde van zijn leven, zij trouwden in 1962 en kregen drie kinderen. Trudie heeft in Gerards werk, carrière en gezinsleven een zeer belangrijke rol gespeeld. Zij overleed in december 2001 op 65-jarige leeftijd.

Gerard Worm was in zijn tijd een gerenommeerd fysiotherapeut. Hij was werkzaam als hoofd Afdeling Fysische Therapie in het St. Radboud Ziekenhuis (1958-1994) en als docent fysiotherapeutische vakken op de opleiding Fysiotherapie in Nijmegen. Ook doceerde hij aan de Faculteit der Medische Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Nijmegen (postacademisch onderwijs geneeskunde: P.O.G., P.A.O.G., keuzevakken). Vanaf 1979 gaf hij nascholing door middel van cursussen Sensomotoriek, in de

periode 2002-2013, na het overlijden van Trudie, in samenwerking met het Nederlands Paramedisch instituut (NPI).

In 1983 behaalde Worm de propedeuse Culturele Antropologie te Nijmegen. Hij heeft daarnaast veel bij- en nascholingscursussen gevolgd, bijvoorbeeld op het gebied van *neurodevelopmental treatment* (Bobath), *proprioceptive neuromuscular facilitation*, bindweefselmassage, klinische kinesiotherapie, sensomotoriek, intensive care fysiotherapie en meridiaantherapie.

Hij was lid van diverse beroepsverenigingen en bekleedde meermaals een bestuursfunctie. Zo was hij medeoprichter van de Vereniging Hoofden Fysiotherapie (tevens bestuurslid), medeoprichter van de Staf- en Kaderopleiding Fysiotherapie aan het Gymnologisch Instituut in Utrecht, en medeoprichter en tevens bestuurslid van de Stichting Neuro Development Treatment (NDT). Door het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Fysiotherapie is hij tot lid van verdienste benoemd.

Worm was ook actief in ontwikkelingslanden. In 1969 bracht hij op verzoek van de Katholieke Universiteit Nijmegen drie maanden in Tanzania door om de fysiotherapeutische behoeften en mogelijkheden te exploreren. Hij heeft daar cursussen gegeven, onderzoeks- en behandelrichtlijnen opgesteld en bouw- en inrichtingsadviezen verstrekt. Ook in Zaïre (nu: Democratische Republiek Congo) en Bolivia heeft hij een programma van eisen voor bouw en inrichting opgesteld.

De kroon op zijn werk was een Koninklijke onderscheiding in 1993.

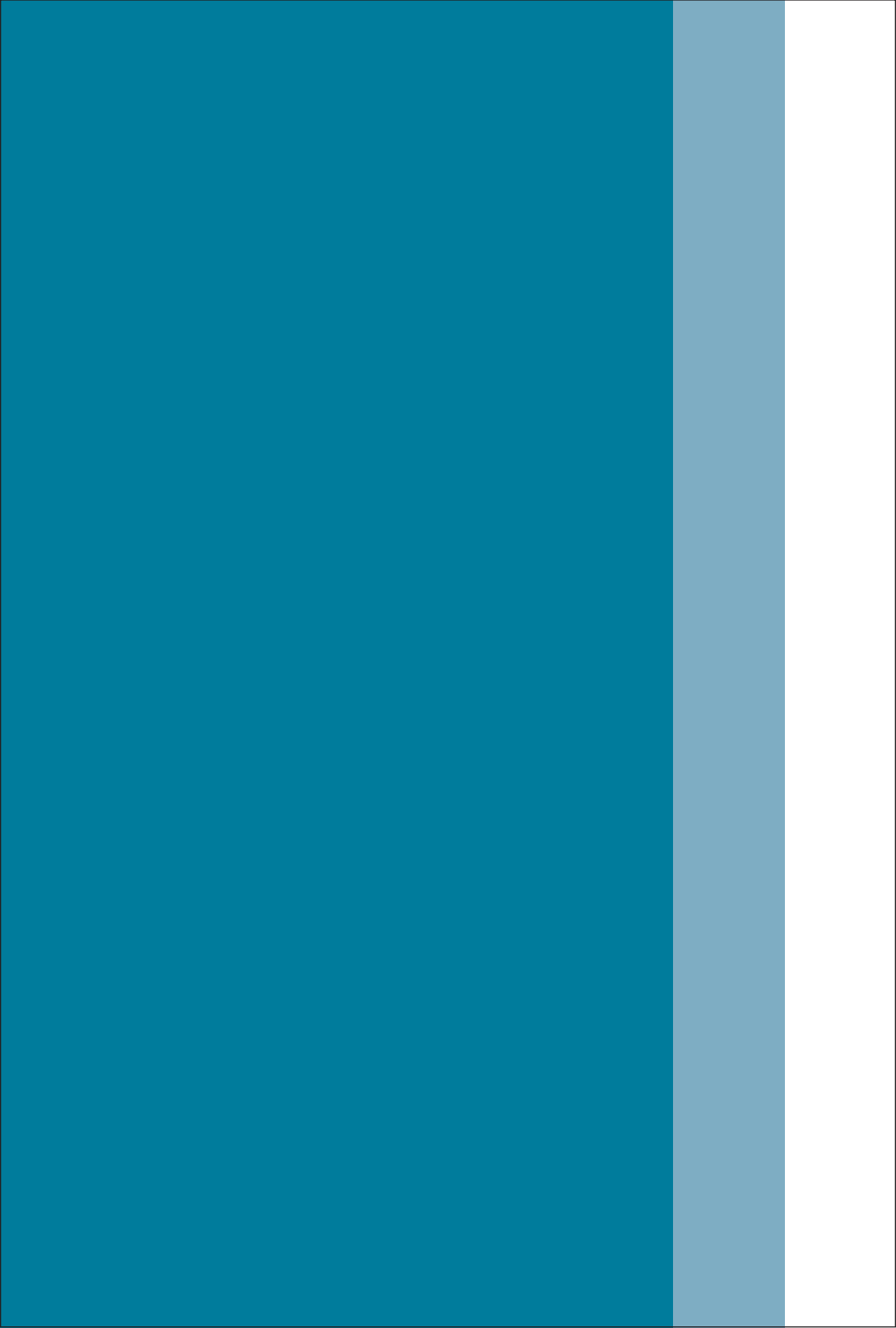
Gerard Worm zelf over zijn professionele ontwikkeling

‘Het was in 1958 toen ik als pas afgestudeerd therapeut (Leffelaar-Amsterdam) de Neurologische Kliniek van het St. Radboudziekenhuis in Nijmegen binnen stapte. De afdeling stond onder leiding van prof. dr. J.J.G. Prick, een briljant clinicus, die zijn benadering ontleende aan een wijsgerig, fenomenologisch, antropologisch perspectief, waarbij de patiënt steeds gezien werd in relatie tot de omgeving,

de veranderingen die daarin optraden en de betekenis die daaraan werd ontleend. Je niet laten imponeren door de presentatie van de klacht als primair fenomeen; het zou kunnen dat het een secundair fenomeen is. Heel ruim kijkend en redenerend, nog breder dan Leffelaar mij had geleerd. Het sprak mij aan, zeker toen de maandelijkse ontmoetingen met prof. Buytendijk en prof. Calon nog meer inhoud gaven aan een waarnemend behandelen: inleven in de ander, probeer de wereld vanuit zijn/haar perspectief te zien en te voelen. Een ontmoeting. Vanuit de patiënt gezien.

Toen in 1965 dr. P. Mesker kwam voor een promotieonderzoek naar taalvaardigheden en dit plaatste in de (senso)motorische ontwikkeling van het kind en de handvaardigheid in het bijzonder, veranderde bij mij veel in de wijze van benaderen, waarnemen en behandelen. Mesker vroeg mij een kind te screenen op zijn motorische mogelijkheden. Ik schreef een onderzoekverslag over wat ik allemaal had gedaan en besloot met de conclusie dat alles normaal was. "Dat wist ik ook wel", zei Mesker, "Maar weet je ook of het kind hoort of de waterketel vol is?" Een nieuwe wereld ging voor mij open! De kraan wordt dichtgedraaid op basis van een omgevingsprikkel: geluid, visus, tast, etc. En wat voor kraan? Welke motorische en sensorische kwaliteiten bezit de omgeving en komen die overeen met de vaardigheden van degene die moet handelen? Dit gegeven is uitgewerkt naar individu-specifieke, omgeving-specifieke en richting-specifieke eigenschappen.

Het geheel aan bevindingen werd getoetst op evidentie door prof. dr. A.R. Cools, neurowetenschapper. Wat blijkt? Het brein produceert geen motoriek/gedrag, maar programmeert dit. Het is geen louter lineair systeem, het kent bypasses. Extero- en interoceptieve prikkels bieden de mogelijkheid om de deelstructuren van het brein te bespelen als ware het een instrument. Heel spannend.' (NPi, 2013)

INLEIDING

Dit boek beschrijft de benaderingswijze 'sensomotoriek' van Gerard Worm. In het voorwoord benadrukte em. prof. dr. Nijhuis-van der Sanden al het belang van zijn werk en schetste zij hoe hij veel collega's en cursisten, afkomstig uit meerdere paramedische vakgebieden, heeft geïnspireerd. De term 'sensomotoriek' is een combinatie van de woorden 'sensorisch' en 'motorisch'. Ofwel: het gebruiken van je zintuigen (sensoriek) in combinatie met het bewegen (motoriek). Sensomotoriek speelt een cruciale rol bij het bewust en onbewust (her)leren van vaardigheden en het uitvoeren van handelingen. Bij het lopen in een drukke straat bijvoorbeeld zie of hoor je auto's aankomen, waarop je je manier van lopen aanpast. Dit boek gaat in op de manier waarop Gerard Worm houding en bewegingsgedrag observeerde en interpreteerde, en de manier waarop hij klachten en problematisch bewegen beschouwde tegen de achtergrond van de eisen die de taak en de omgeving aan een patiënt stellen.

Doel van dit boek

Het aanvankelijke doel, eind 2018, was om de werkwijze achter Worms behandelingen gezamenlijk met hem op papier te zetten. Gerard Worm was een echte praktijkman die het lastig vond om zijn denkwijze op schrift te stellen. De Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) en 20/10 Uitgevers werden opdrachtgever. Herman Berndt, voormalig Academiemanager en hoofd van de opleiding

fysiotherapie, maakte het voor mij mogelijk om aan dit boek te werken.

Vrij kort na het eerste gesprek met Gerard Worm hierover werd hij echter ernstig ziek. Zijn overlijden in 2019 vormde voor de HAN eens te meer een reden om door te gaan met dit project, opdat zijn jarenlange kennis en ervaring niet verloren zouden gaan.

Dit boek is meer dan alleen een eerbetoon aan Worm: het is ook geschreven om als inspiratie te dienen voor het waarnemen en behandelen van patiënten. Ouderejaars fysiotherapiestudenten en geïnteresseerden uit de paramedische beroepen kunnen in dit boek ideeën terugvinden die mogelijk een rol spelen bij het waarnemen van de motoriek van hun patiënten. Ook biedt het een stimulans om buiten de eigen kaders te denken. In plaats van alleen bezig te zijn met zijn eigen benadering, vond Worm het zinvol om benaderingen en ontwikkelingen uit andere beroepen en andere denkwijzen te gebruiken. Zo integreerde hij kennis over bepaalde deelgebieden in zijn totale aanpak van een beweegprobleem.

Gebruikte bronnen

Met het overlijden van Gerard Worm raakte de fysiotherapie niet alleen een markante en vooruitstrevende persoonlijkheid kwijt. Ook veel van zijn kennis ging verloren. Hij had weinig beschreven en wat er aan materiaal beschikbaar was, bleek versnipperd te zijn over verschillende documenten. Wel zijn er video's van cursussen bewaard, waarin Worm uitgebreid met verschillende patiënten bezig is en zijn handelwijze toelicht.

Bij het schrijven van dit boek is gebruikgemaakt van het materiaal dat Worm in zijn archief bewaarde. Er is gekozen om zo veel mogelijk ook naar zijn videomateriaal te verwijzen, omdat hierin de werkwijze en het waardevolle handelen gelijktijdig te zien zijn. Waar dat van toepassing is, staat in de kantlijn een QR-code die naar een video op YouTube leidt. Deze video-opnames vormen een aanvulling op de tekst en kunnen het een en ander verduidelijken.

In 2004 schreven twee studenten van de HAN (Ines Sohsalla en Susanne van Weerden) hun afstudeerscriptie over sensomotoriek en kinderyfiotherapie. Over Worms werkwijze oordeelden ze als volgt: 'Het is jammer dat hij zo weinig duidelijk op papier heeft staan, zodat zijn visie en benadering voor anderen minder inzichtelijk is. Heel veel vak-theoretische achtergronden die hij aanduidt, kan men ook in de kinderyfiotherapie terugvinden, daarin zit veel overlap. Het grote verschil is dat Worm een duidelijk mensbeeld en heldere vak-filosofie heeft, waardoor zijn benaderingswijze een enorme meerwaarde heeft voor zijn patiënten. De methodieken en didactische middelen die hij gebruikt, zijn ontwikkeld op basis van zijn jarenlange ervaringen, opleidingen en in het samenwerken met andere disciplines. [...] Voor ons blijft het een interessante vraag wat hij met de antroposofische visie doet in de praktijk. Een grote kracht van Worm is dat hij met de ene theorie de andere niet uitsluit, maar dat hij ze indien mogelijk, integreert. Daardoor krijgt men een completere benadering van de mens.' (Sohsalla & Van Weerden, 2004)

Dankwoord

Speciale dank gaat uit naar Gerards kinderen voor het beschikbaar stellen van de video's en teksten, zijn dochters Marie-Helène en Patries voor het meedenken en meelesen, en zijn kleinzoon Bram voor het delen van zijn verhaal. Veel dank ook aan Marijke Schuitmaker, levenspartner van Gerard.

Verder dank ik enkele (oud)collega's die hebben meegedacht en meegelesen: Nol Bernards, Robert van Cingel, Ben van Cranenburgh, Rob Keukens, Wim Oerlemans, Michael Schermer, Wim Schoemans, Harry Wijnhoven en in het bijzonder Jan van de Rakt en Ria Nijhuis-van der Sanden. Hartelijk dank ook aan Herman Berndt voor het nalezen en verbeteren van verschillende conceptversies en aan Niek Koenders (fyfiotherapeut en onderzoeker in het RadboudUMC en redactielid van FyfyioPraxis) voor de zorgvuldige eindredactie.

Tot slot ben ik de Stichting NDT Nijmegen zeer erkentelijk voor hun financiële bijdrage. Door deze donatie was het mogelijk de oude videobeelden zo te bewerken dat ze gebruikt konden worden in dit boek.

Worms inspiratiebronnen

In plaats van alleen bezig te zijn met zijn eigen benadering vanuit de fysiotherapie, vond Gerard Worm het zinvol om benaderingen en ontwikkelingen uit andere beroepen en andere denkwijzen te bestuderen. Zo gebruikte hij een aantal theoretische modellen om de werking van zijn behandelingen te kunnen verklaren, die tegenwoordig als enigszins verouderd en achterhaald worden beschouwd. Worm had een holistische mensvisie en besteedde veel aandacht aan waarneming en ervaring, hij was geïnspireerd door de fenomenologie. De werkelijkheid beschrijven op basis van je waarneming, daar betekenis aan geven en vervolgens je interventie bepalen, was voor hem cruciaal. Men dient zich hierbij te realiseren dat Worms benadering zich ontwikkelde in een tijd dat dit niet vanzelfsprekend was en dat hij daarmee zijn tijd ver vooruit was. Ook het gebruik van neurologische principes en de omgeving van de patiënt was in die tijd ongebruikelijk en nieuw. In zekere zin was Worm al met motorisch leren bezig in een tijd dat dit concept nog niet bekend was binnen de fysiotherapie. Een inspiratiebron voor hem vormden de boeken van Oliver Sachs, een Britse neuroloog die in zijn werk veel complexe casussen beschreef. Hij gebruikte die boeken ook als voorbeelden om zijn benaderingswijze te bespreken. De interesse van Worm voor de gehele mens en zijn holistische zienswijze, zorgden ervoor dat hij zich op een bepaald moment in de oosterse meridiaantherapie en kleurentherapie ging verdiepen. Voor hem vormde dit een logische aanvulling op zijn repertoire om naar de totale mens te kijken. In dit boek blijven beide therapieën buiten beschouwing, omdat die voor het merendeel van de fysiotherapeuten te weinig raakvlakken hebben met hun eigen handelen.

Opbouw van dit boek

Worm besprak zijn werkwijze in zijn cursus aan de hand van een aantal thema's die hij belangrijk vond. Het zijn niet zozeer praktische handvatten, maar eerder typische kenmerken uit zijn diagnostiek en therapie. Deze thema's worden in hoofdstuk 1 tot en met 6 beschreven in de volgorde zoals ze in zijn cursus aan bod kwamen:

- 1 het individu en zijn omgeving: een dialoog;
- 2 het brein als instrument;
- 3 symmetrie, asymmetrie, richtingsspecificiteit en geassocieerde bewegingen;
- 4 context als uitdaging;
- 5 categorieën van bewegen;
- 6 staan en gaan.

Waar mogelijk komen per hoofdstuk praktische toepassingen in de tekst terug zoals Worm die formuleerde. In hoofdstuk 7 zijn enkele van zijn uitgangspunten verwoord, waaronder zijn mensvisie, visie op hulpverlening en de rol van taal en communicatie in de behandeling. Hij hanteerde geen strikte scheiding tussen onderzoek en behandelen en gebruikte beide door elkaar om ervoor te zorgen dat de patiënt klachtenvrij verder kon: het 'behandelend onderzoeken' of 'onderzoekend behandelen'. Een ander kenmerk voor zijn werkwijze is met name het goed waarnemen van de patiënt. Dit waarnemen was leidend voor het vervolg van zijn behandelen, niet zozeer een vaste volgorde in stappen in de behandeling. Toch is in hoofdstuk 8 ter verduidelijking een benaderingswijze opgenomen, in de vorm van een stappenplan dat Worm zelf heeft opgesteld. Voordat de eerdergenoemde zes thema's aan bod komen, volgt eerst een casus uit het archief van Gerard Worm. Worm heeft een aantal casussen gearchiveerd, maar die bevatten geen toelichting over waarom hij bepaalde onderzoeken wel of niet heeft gedaan en wat zijn gedachtegang was. In eerste instantie wordt hier de 'kale' casus

opgenomen zoals die door Worm is beschreven. In hoofdstuk 9 is de casus nogmaals afgedrukt, maar nu met inzichten uit de verschillende hoofdstukken. Daarna volgen in dat hoofdstuk nog twee casussen. Het bestuderen van deze casussen maakt de werkwijze van Worm inzichtelijk.

Bijlage 1 bevat een uitleg over het programmeren van een motorisch programma. In bijlage 2 is een aantal praktische toepassingen van Worm opgenomen. Dit overzicht is verre van volledig, maar vormt hopelijk een beeld van hoe Worm tegen bewegen en behandelen aankeek.